

OSMAN CEMAL'İN 'ÇİNGENELER' ESERİ ODAĞINDA
ÇİNGENELER İLE EVLİLİK

Abdullah Ömer KİRACI¹

ÖZET

Çingene anlatılarının karakteristiğinde, toplumdaki yalıtılmış şekilde, göçebe yaşayan Çingener'in, kendilerinden olmayan insanlarla karşılaşması ve diyaloga girmesi bulunur. Aradaki etkileşim arttığında, toplum içindeki yerleşik ön yargılar kendini hissettirmeye başlar. Özellikle iki tarafın karşı cinsleri arasındaki münasebetler gelişip duygusal bir boyut aldığında toplumun gösterdiği tepkiler artar. Çünkü Çingener'e olan hakim bakış açısı onların diğer insanlarla eşit olmadığı yönündedir. Osman Cemal Kaygılı, Çingener eserinde bir yandan bu kalıplara uyarırken, bir yandan da yerleşik hayatı seçen, topluma uyum sağlamış Çingenerlerle bir orta yol çizer. Yine de iki taraf arasında evlilik fikri, gerçekleşmesi zor, uzak bir ihtimal olarak kalır.

Anahtar Kelimeler: Çingene, Osman Cemal Kaygılı, Evlilik, Eşitsizlik, Önyargı

MARRIAGE WITH GYPSIES AT THE FOCUS OF
OSMAN CEMAL'S "GYPSIES"

ABSTRACT

Gypsy narratives' characteristics involve Gypsies', who are isolated from the community living nomadic lives, encounter with people don't belong to their group and having certain dialogue with them. When the interaction inbetween enhances, the stereotyped bias in the community becomes perceptible. The community's reaction goes up when interaction between opposite sexes evolves into emotional sense, because common belief to the Gypsies is that they are not equal to the others. In his novel 'Gypsies', Osman Cemal Kaygılı charts out a mild angle both complying with these patterns and having Gypsies who choose settled life and adapt to the community.

Anahtar Kelimeler: Gypsy, Osman Cemal Kaygılı, Marriage, Inequality, Prejudice

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı anabilimdalı yüksek lisans öğrencisi, aomer91@gmail.com.

GİRİŞ

1939 yılında yayımlanan *Çingeneler*, Osman Cemal Kaygılı'nın bizzat Çingeneler içinde yaşayarak onların bütün bir yaşayışı hakkındaki gözlemlerini, güçlü bir edebi üslupla anlattığı romanıdır.² Eser, roman kahramanı İrfan'ın arkadaşı Hayri ile birlikte İstanbul'daki harmanlı Çingenelerle başlayan ve ilerleyen zamanlarda Sulukule, Ayvansaray çevresindeki yerleşik Çingenelerle devam eden ilişkilerini konu edinir. Bu ilişkiler sırasında İrfan, farklı yaşam tarzlarını benimsemiş Çingene kadınlarına âşık olur. Onlarla evlenmeyi de düşünür. Bu esnada İrfan'ın çevresindeki insanların gözünden, toplumun Çingeneler'e olan yerleşik görüşleri anlatılır. Ön yargılara kulak asmadan ilişkilerini devam ettiren İrfan'ın muradına ermesinin yolu ancak kadınların "Çingeneliklerini" bırakmasıyla açılacaktır. Ancak kadınlar "normalleşmeye" hazır olsalar bile, gelişen olaylar İrfan'ın başına türlü belalar açacak ve onu zelil duruma düşürecektir.

Bu makale, Osman Cemal'in bizzat Çingeneler arasında yaşayarak onların yaşayışı hakkında aşılması zor gerçekçilikte tasvirler, tarifler içeren bir roman yazmış olmasına mukabil; onların toplumla ilişkileri hususunda kendisinden evvel yazılmış metinlerde egemen olan Çingene temsillerine paralel bir tavır ortaya koyduğunu savunmaktadır. Romanda müphem olana duyulan ilgi gereğince gelişen ilişkiler, zaman içinde kalıplaşmış önyargıları açığa çıkarır. Osman Cemal'in yakından tanımak fırsatı bulduğu farklı yaşam alışkanlıkları, olumsuz sayılmayabilecek özelliklerine rağmen ön yargıları yıkmaya yetmemiş; Çingenelerle içli dışlı olmak, dost hatta akraba olmaya çalışmak fikri adeta bir kan uyuşmazlığı doğurmuştur. Bu da roman kahramanını birçok Çingene anlatısında olduğu gibi mutsuz son klişesine sürüklemiştir.

Osman Cemal'den önce

Türk edebiyatında Osman Cemal Kaygılı'dan evvel Çingeneler'i konu alan eserlerden ilki Ahmet Mithat Efendi'nin 1886 yılında yayımlanan *Çingene* romanıdır.³ Romanın kahramanı Şems Hikmet, zengin, iyi eğitim almış, beş dil bilen bir gençtir. Kâğıthane'de karşılaştığı Çingene kızı Zibâ'ya âşık olur. İyi bir eğitimle ondan bir hanımefendi yaratabileceği ümidini taşır. Ancak göstereceği çabalar beyhude olacak, sonu hüsrarla bitecek bir hikâyeyi yaşayacaktır.

Şems Hikmet, başta Çingeneler hakkında teferruatlı bilgi sahibi olmak adına onlar hakkında yazılar okur. Okuduklarını muallimi Selimcan ile paylaşır, toplumun Çingeneler'e olan bakış açıları hakkında istişarelerde bulunur. Bu fikir alışverişlerinden Müslüman kabul edilmeyen Çingenelerin dahi İslam'ı tercih ettikleri takdirde her insan gibi temiz, imanlı biri kabul edilecekleri sonucunu çıkarır. Tarih boyunca her toplumun Çingeneler'i dışlayıp hakir görmesinin sebebi olarak ise Selimcan, "maarif ve medeniyetten mahrum" olmalarını gösterir.⁴ Şu hâlde Şems Hikmet için yapılması gereken Ziba'yı eğitmektir. Yani onu belirli bir form içine sokmadan birlikte olmak fikri, âşık olan Şems Hikmet'te de yoktur. Ziba'yı "Talim ve terbiyesiyle adam etmek, insan-ı kâmil eylemek merakına" düşmüştür.⁵ Bunun için musiki ehlinde Davut Bey'e müracaat eder ve bu talimlerin sır olarak kalmasını rica eder. Zira kendisinin bir Çingene kızına âşık olduğu fikrinin, annesinin ve kayınbiraderi Rakım Efendi'nin itirazına sebep olacağını düşünür. Bunun üzerine Davut Bey'in verdiği cevap, toplum nazarında Çingeneler'e aşk gibi duygular beslemenin dahi uzak bir ihtimal olarak

² Osman Cemal Kaygılı, *Çingeneler*, 1. Basım, (İstanbul: Can Sanat Yayınları), 2019.

³ Ahmet Mithat Efendi, *Çingene*, Letaif-i Rivayat(içinde), Haz: F. Gökçek-S. Çağın, (İstanbul: Çağrı Yayınları), 2017.

⁴ A.g.e., 452

⁵ A.g.e., 460

görüldüğünü gözler önüne serer: “Âşık mı olmuş diyecekler? Amma yaptınız ha? Bunlar çocuk mu olmuşlar? Hiç Çingene kızına âşık mı olunurmuş?”⁶

Öte yanda Şems Hikmet’in Ziba’ya olan ilgisi Çingeneler’in de dikkatini çeker. Şems Hikmet’in bir gönül meselesi sebebiyle kendilerine yakınlaştığı izlenimini edinirler. Ancak onlar da Şems Hikmet’in Ziba’yı alma olasılığını zayıf görürler:

Sülüş: Ben çocuk iken böyle bir iş daha oldu. Efendinin birisi bizden bir gacıya âşık oldu. Nihayet nikâh edip aldı.

Nazlı: Hiç işitilmemiş şey!

Ziba: Hiç beyefendiye varılır mı?

Sülüş: İşitilmemiş şey değil olmuş şeydir. Hem bir beyefendiye neden varılmasın? Herifin keyfinin kâhyası değilsin ya? Hristiyan alır, Yahudi alır, Çingene alır, kimi isterse alır. Cebinde parası bol olduktan sonra ne ister de yapmaz?

Ziba: Bakalım ben ona varır mıyım?

(...)

Nazlı: Deli kız! Efendilerin, beylerin en küçüğüne varmak bizim Çingenelerin en büyüğüne varmaktan daha iyidir.⁷

İlerleyen zaman içinde Ziba, Şems Hikmet tarafından Boğaziçi’nde oturan Düriye Hanım adındaki bir kadının yalısına eğitilmesi için verilir. Buraya zaman içinde Davut Bey’in de musiki talimleri için gidip gelmeleri başlar ve aradan bir seneden fazla süre geçer. Ziba bu sürenin sonunda hanımefendilik için büyük yol kat eder. Öte yanda annesi, eniştesi ve muallimi durumdan kısmen de olsa haberdar olurlar. Selimcan, Şems Hikmet’e karışmanın istibdat olacağını söyleyerek rengini gençlerden yana belli eder. Bunun üzerine annesiyle eniştesi “Beye bir Çingene kızını mümkün değil tezevvüç ettirmemeye” karar verirler.⁸ Oğulları ile konuştuklarında Şems Hikmet ortada henüz bir evlilik fikrinin de, bir aşk duygusunun da olmadığını belirtir. Ancak Rakım Bey’de “bir Çingene karısına ‘yenge’ dememek gayreti”, kayınvalidesinde ise “bir Çingene kızına ‘gelinim’ dememek gayreti” vardır.⁹ Eniştesinin de kışkırtmaları ile birlikte annesi ve kız kardeşi, Ziba ile evlenmesi durumunda o güne kadar taksim edilmemiş peder mirasını bölüp aileden ayrılması gerektiğini Şems Hikmet’e söylerler. Evlilik fikrinden henüz Ziba’ya dahi bahsetmemiş olan Şems Hikmet için bunlar son derece üzücü gelişmelerdir. Evlilik mevzusu üzerine tartışmalarında eniştesi Rakım Efendi evliliği, aileye, millete ve hatta bütün bir insanlığa karşı vazife olarak gördüğünü söyler. Şems Hikmet’in kararında serbest olduğunu, kendine kimi layık görüyorsa onu eş seçebileceğini belirtir. Ancak öncesinde Ziba hakkında olumsuz fikirlerini söylemekten de geri kalmaz: “Her şeyin bir yabanisi, bir ehlîsi olduğu gibi insanların yabanisi de Çingenelerdir.” Rakım Efendi’nin kendi tabiriyle Ziba, “terbiye görmüş addolunan birçok familya kızından daha ziyade terbiye görmüş” de olsa, İslamiyet’i seçmiş de olsa özünde yabanidir.¹⁰ Rakım Efendi “Soy arıyorum soy! Doğuş arıyorum” diyerek Ziba’da gördüğü eksikliği belirtir.¹¹

⁶ A.g.e., 461

⁷ A.g.e., 462

⁸ A.g.e., 481

⁹ A.g.e., 484

¹⁰ A.g.e., 487

¹¹ A.g.e., 489

Çingeneler ile evlilik hususunda ‘soy’ mevzusunun önemi ve dünya edebiyatından örnekler için bkz. Aras Yumul, “Çingene’den Hanım Yaratmak,” MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.2, s.18. (2018): 245.

Bir yılı aşkın süredir Ziba ile ilgilenen Şems Hikmet'in namı İstanbul'a yayılır. İnsanlar onun bir Çingene ile evleneceği konusunda alaycı dedikodularda bulunurlar. Şems Hikmet'in ailesi insanların diline düşmekten son derece rahatsızdır. Annesinin olası bir evlilikte oğlunun "bütün İstanbul halkının maskarası" olacağını söylemesi, Şems Hikmet'in ağrına gider. Bunun üzerine yazıhanesinde "Mademki bir Çingene kızını sevmek dünyayı böyle alt üst eyledi benim o dünyada ne işim kaldı? Dünya yine ehl-i dünyaya kalsın. İşte ben başımı alıp dünyadan çıkıyorum" notunu yazar.¹² Ardından dışarı çıkıp son derece hiddetle bostan kuyusuna kendisini atarak intihar eder.

Romanın geri kalan sonuç bölümünde birkaç gün kendini bilmez halde ölüm döşeginde olan Şems Hikmet'in yanına Ziba getirilir. Onun ev içindeki ağırbaşlı ve görgülü tavırları, ev halkı tarafından şaşkınlık ve takdirle karşılanırken, evliliğe karşı çıkılmış olması bir utanç ve pişmanlık doğurur. Ancak artık iş işten geçmiştir. Şems Hikmet'in annesi oğlunun ölümünden sonra Ziba'yı kızı gibi yanına alır, birlikte yaşarlar.

Ahmet Mithat Efendi'nin, gerekli eğitimlerden geçmiş bir Çingene kızını yakından tanımak fırsatı bulduğunda insanların onu sevebileceklerini düşündürmesine mukabil; toplumun Çingene ile evliliğe hazır olmadığı mesajını vermesi dikkat çekicidir. Bunun yanında Ziba, Şems Hikmet'i beğense bile roman boyunca evlilik hususunda doğrudan konuşturulmaz. Sevgiliden çok velinimetini olarak gördüğü Şems Hikmet'in kendisini sevdiğini bile ancak onun ölümüyle öğrenir. Yani roman, iki aşığın kavuşamamasından çok, tek taraflı bir aşğın henüz ihtimal olarak gördüğü evlilik fikriyle başına gelenleri anlatmaktadır. Ziba'nın kendisine duyulan aşkı öğrendikten sonra, bir ömür yalnız yaşamayı tercih etmesi Çingene anlatılarının birçoğunda görülen 'aşka sadakat' temasına güzel bir örnektir.

Çingeneler'i konu edinen bir başka eser Selahaddin Enis'in 1918 yılında yayımlanan *Çingeneler* adlı öyküsüdür. Hikâyede kasaba-köy kenarlarında konaklayan Çingeneler konu edilir.¹³ Olaylar bir adamın çocukluk hatıraları şeklinde anlatılır. Çingeneler'e olan ön yargıları ve hakarete varır ifadeleri yansıtmak bakımından son derece açık olan öykü, evlilik veya aşk temasını içermez.

Refik Halid'in 1910 tarihli *Yılda Bir* adlı öyküsünde ise, Teselyalı bir değirmenci olan ve Anadolu'daki kasabalardan birinde yaşamakta olan Bekir'in, çalıştırdığı değirmenin yakınına yılda bir gün konaklamaya gelen Çingeneler'den bir kıza duyduğu aşk anlatılır.¹⁴ Öykü Çingene olmayan birinin, Çingene bir kıza duyduğu aşkı anlatması bakımından dikkat çekici dursa da bu farklılıkla ilgili herhangi düşünceye yer verilmez. Memleketinden uzakta, yalnız ve bir kadın hasretiyle yaşayan Bekir için etnik farklılık, düşünmesi gerekenler arasında öncelikli değildir. Bunun yanı sıra eserde evlilik ile ilgili bir hususa da değinilmez.

Dikkate değer bir başka eser Sabahattin Ali'nin 1929 yılında yazdığı *Değirmen* adlı öyküsüdür.¹⁵ Öykü, çeribaşı bir Çingene tarafından yaşanmış bir hatıra şeklinde anlatılır. Çeribaşı hikâyede, ilkbaharda Edremit taraflarındaki köylerden birinin su değirmeni yakınında konaklamaları ile Çingeneler içinden yakışıklılığı ve klarnet çalmadaki maharetiyle öne çıkan Atmaca lakaplı bir gencin değirmencinin kızına duyduğu aşkı anlatır. Çingeneler hakkında, onların hırsızlık yapma alışkanlıklarıyla ilgili birkaç dedikoduya yer verilse de genel manada olumlu bir tablo çizilir. Bunda, anlatıcının bir Çingene olmasının payı elbette büyüktür. Gündüzleri köy halkının çeşitli ihtiyaçlarını gören Çingeneler, geceleri de çadırlarının önünde çalgılı eğlenceler düzenlerler. Her gece değirmenci ve kızı da oturup

¹² A.g.e., 494

¹³ Selahaddin Enis, *Çingeneler*, Çev. Sinan Şanlıer, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt II, Sayı:18. (2018): 398-401.

¹⁴ Refik Halid Karay, *Yılda Bir*, Memleket Hikayeleri, Özel Basım (İstanbul: İnkılap Kitabevi), 2009.

¹⁵ Sabahattin Ali, *Değirmen*, 17. Basım, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 2014.

onlara katılırlar. Konakladıkları her yerde, herkesin kendisine hayran olduğu, ancak yüz bulamadığı Atmaca, değirmencinin kızına âşık olur.¹⁶ Ancak bu kızın bir kusuru vardır. Küçükken değirmende geçirdiği kazada bir kolunu kaybetmiştir. Zaman içinde kızın da Atmaca'yı sevdiği anlaşılır ancak kolundan dolayı utanç duyan kız, bir ömür boyu eşine karşı eksiklik hissetmek istemez. Bu yüzden de Atmaca'nın aşkına karşılık veremez. Bunun üzerine aşkından günden güne eriyen Atmaca için herkes üzüldür. Yağmurlu bir gecede Atmaca, değirmen içinde bir ahenk tertip eder. Herkesi çağırır. Değirmenci ve kızı da oradadır. Klarnetiyle herkesi etkileyen bir gösteri sunan Atmaca kendisini birden değirmen çarklarının ve kayışlarının döndüğü köşeye atar. Çevresindekiler onu kurtarmak için harekete geçtiğinde iş işten geçmiş, bir kolu çoktan kopmuştur. Eserin tamamında yer alan 'gerçek aşkı sadece Çingeneler yaşayabilir' düşüncesi bu hareketle zirvesine ulaşmıştır: "Sevgili bir vücutta bulunmayan bir şeyi kendisinde taşımaya tahammül etmeyerek onu koparıp atabilmek, işte adaşım, yalnız bu sevmektir."¹⁷ Hikâye bu şekilde son bulur. Atmaca ile kızın kavuşmaları hususu kesin bir sonuca ermez. Eserde, âşıkların kavuşmasının önündeki engel bu kez soy farklılıkları değil, bedensel bir kusur olmuştur. Bu kusurun yarattığı eşitsizliği ortadan kaldıracak kuvvet ise ancak çılgın bir Çingene'de mevcuttur.

Sabahattin Ali'nin yine bir Çingene'yi konu ettiği bir başka eser, başkişisi bir ayakkabı boyacısı olan 1935 tarihli *Arap Hayri* öyküsüdür.¹⁸ O dönem bir Akdeniz kasabası olan Beyşehir'de geçen hikâyede Hayri, boyacılığı dışında kasabaya gelen tuluat kumpanyalarının oyuncularına rehberlik yapar, oyun esnasında perdeciler olur, hatta bazı ufak tefek rollerde yer alır. Yine bu kumpanyaların biri olan 'Sanatkar Gençler' adlı temsil grubundan Adalet adlı bir oyuncuya âşık olur. Aynı zamanda kumpanya yönetmeni Sahir Süha'nın karısı olan Adalet'e bütün kasaba hayrandır. Hayri kasabada kaldıkları süre boyunca kadının çevresinden ayrılmaz. Ancak Çingene olduğu için mi, gariban bir ayakkabı boyacısı olduğu için mi bilinmez, hiç kimse onun Adalet'e gönlünü kaptırabileceği ihtimali üzerinde durmaz. Daha doğrusu hayranlığı, bir kişi dışında kimsenin dikkatini çekmez: Adalet'in. Kendisine beslenen muhabbete karşılık kadında uyanan tek his ise acıma duygusudur. Kumpanyanın kasabadan ayrılacağı günün gecesi, kasabanın ileri gelen memurları gölde teknelerle ay ışığı sefası tertip ederler. Rakı sofraları kurulur. Arap Hayri masalara hizmet edenler arasındadır. Herkesin sarhoş olduğu gecede, Adalet kocasının da önünde oradaki hovardaların kucaklarında dolaşır. Bir yandan da Hayri'ye davetkâr gülüşler atar. Herkesin sızdığı bir esnada Hayri, kadını usulca kucağında olduğu yaşlı memurdan 'kurtarır' ve bir sala bindirerek yüz metre kadar ötedeki söğütlere doğru yol alır. Hikâye buradan sonra tabiat ve gece tasviriyle son bulur.

Arap Hayri, hikâye boyunca yaptığı işlere ciddiyetle iştirak eden, verilen görevi layıkıyla yerine getiren, temiz, dürüst ve saf bir karakter olarak yer alır. Çeşitli makam sahipleri ve memurlar ona ancak işleri düştüğünde başvurup, önem verir gibi yaparlar. Ayakkabı boyamak için çevre kasabaları dahi gezmesi, perdeciliği adeta direktörlük gibi sahiplenmesi işlerine olan bağlılığın göstergesidir. Hayri, sevdiği kadının emrine amadeyken, çevresinde pervaneyken ona duygularını açmayacak kadar da nahiftir. Kumpanyanın kasabada kaldığı süre boyunca duygularını içinde yaşayan Hayri, Adalet'e karşı ilk somut hareketini onun 'hafif bir kadın' profili çizdiği gecede gösterir. Bunda da kadından faydalanmak yerine, onu adeta bir obje olarak kucaktan kucağa dolaştıran erkeklerin

¹⁶ Geçmişte kendisini isteyenlere itibar etmediğini Atmaca bizzat söyler: "Ben ki, arkamdan uşaklarını koşturan konak sahibi hanımlara başımı çevirmedi; yedi köye hükmeden eşraf bana gelip: 'Kızım senin için yataklara düştü, Çingene olduğunu unutup seni evlat gibi sineme basacağım, yalnız gel, gel de kızımızı kurtar!' diye yalvardılar da, gene cevap vermeden yoluma gittim(...)" (s.19)

¹⁷ A.g.e., 23

¹⁸ Sabahattin Ali, *Arap Hayri*, Kağnı Ses Esirler, 21. Basım, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 2019.

ellerinden kurtarır: “Hayri hafifçe eğildi, yaşlı memurun uzun ve pis tırnaklı ellerini genç kadının göğsünden çözdü”¹⁹ Bu tasvirle Hayri’nin anlatıcı-yazar tarafından temiz gösterilmek istendiği görülür. Çoğu anlatılarda Çingeneler pasaklı, memurlar temiz gösterilirken buradaki tasvir, okura aksini hissettirmek üzere verilmiş gibidir.

Türk edebiyatında Osman Cemal Kaygılı’nın Çingeneler’inden evvel yazılmış eserlere bakıldığında, ‘Çingene olanla – olmayanın(Gaco)’ aşkını konu edinmeyen tek eser Selahaddin Enis’in *Çingeneler*’idir. Geri kalan eserlerden *Çingene* ve *Yılda Bir*’de çiftler kavuşamazlar. Bu iki eserde de âşık karakterler erkektir ve Çingene kızlarını severler. Birincisinde toplumsal baskılar kavuşmanın önüne geçerken, ikincisinde Çingeneler’in konargöçer bir yaşam sürmeleri etkili olur. Sabahattin Ali’nin iki eserinde ise âşıklar Çingene erkekleridir ve kendileriyle aynı soydan olmayan kadınlara âşık olurlar. Anlatıların tamamında hikâyeler sevilenlerin değil, daha çok âşıkların cephesiyle verilir. Bu yüzden Sabahattin Ali’nin öyküleri Çingeneler’e daha yakın durur. Onlar hakkında neredeyse hiçbir olumsuz taraf üzerinde durulmaz. Bu yönüyle Sabahattin Ali’nin eserlerinin, Çingeneler hakkındaki yerleşik genel yargılara aykırı bir noktada durduğu söylenebilir. Nitekim kendisinden dört yıl sonra Osman Cemal’in romanında çizdiği tablo da, Sabahattin Ali’nin devri için bir istisna olarak kalmasını sağlayacaktır.

Osman Cemal’in Çingeneler’i

Çingeneler kitap olarak yayımlanmasından önce 1935 yılında Haber gazetesinde tefrika edilmiştir.²⁰ Makalenin başında da bahsedildiği gibi Osman Cemal’in şahsi deneyimlerinden yola çıkarak, gerçek yaşanmış bir hikâyeyi anlattığı bilinmektedir. Eserin Çingene kültürü hakkında görülmemiş ayrıntılara sahip olması en dikkat çekici özelliğidir. Sait Faik, romanı bir ‘şaheser’ olarak tanımlarken,²¹ Nurullah Ataç farklılığı üzerinde durarak beğenilecek tarafları olduğundan bahseder.²² Cevdet Kudret de 1910-1923 dönemi eserlerini incelediği kitabında; Refik Halid’in, Selahaddin Enis’in ve Sabahattin Ali’nin kısa öyküleri dahil olmak üzere Osman Cemal’ininki gibi kapsamlı bir eser daha olmadığından bahseder.²³ Çingeneler üzerine yazılmış hikâyelerden oluşan bir antoloji²⁴ hazırlayan Tahir Alangu da eseri, -edebi form açısından kusursuz değilse de- “anlatılanların doğruluğu ve kişilerin canlılıkları” bakımından değerli bulur.²⁵

Romanın başkişisi İrfan ve arkadaşı Hayri, bir gece tesadüf ettikleri harmancı Çingeneler’in çadırlarına yaklaştıklarında bir kadının çocuğunu uyutmak üzere söylediği Romanes ninniden etkilenirler. Bu kadının adı Nazlı’dır. Nazlı’nın Tepebaşı taraflarından gelen bando seslerine kulak verip Fransız besteci Bizet’in opera müziği Carmen çaldığında değişen davranışlar sergilemesi başta İrfan olmak üzere iki arkadaşın da dikkatini çeker. O gecenin ertesi gün başlayarak İrfan düzenli olarak Çingene çadırlarını ziyaret etmeye başlar. Musikişinas olan İrfan’ın amacı, Çingeneler’in yerel söyleyiş ve müziklerini kaydederek bir opera oyunu ortaya çıkarmaktır. Ancak ziyaretleri esnasında hesaba katmayacağı kişilerle tanışır, bazılarıyla dost olur, kadınlara ise gönlünü kaptırır. Zaman içinde fazlasıyla sıklaşan ziyaretlerine bir noktadan sonra Hayri katılmak istemez: “Gören ne der sonra bize?

¹⁹ A.g.e., 31

²⁰ Mediha Mangır, Osman Cemal Kaygılı – Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri, Turkish Studies, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011*, p.759

²¹ Sait Faik Abasıyanık, Balıkçının Ölümü, Yaşamın Edebiyat, Bütün Eserleri, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1999).

²² Mediha Mangır, a.g.m. s. 760

²³ Cevdet Kudret Aksal, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman-2*, 2.bs., (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2009), 173.

²⁴ Tahir Alangu, haz., *Dünyadan ve Bizden Çingene Hikayeleri*, (İstanbul: Nil Yayınevi, 1972)

²⁵ Tahir Alangu, haz., *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Antolojisi 1919-1930*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1968), 98-99.

Çingenelerle bu kadar içli dışlı olmak hiç bana gelmez.”²⁶ Hayri, kendisine bir kötülükleri bulunmamasına karşın Çingeneler’in uyanık tavırlarla kendilerine yaklaştıklarını, arkadaşı Hayri’yi de maddi olarak sömürebileceklerini düşünür.

Çingeneler arasında tanıştığı kişilerden çeribaşı Etem, ilk gece ninni söyleyen Nazlı ve çergenin bekâr genç kızı Gülizar öne çıkarlar. Etem, eniştesi olduğu Gülizar’ın İrfan’a abayı yaktığını söylediğinde İrfan da, Çingenelerin kendisinden bir şeyler koparmak niyetinde olduğunu düşünür. Nitekim bu mevzuyu Hayri’ye açtığına “Onlar, kızlarının dünyada başkasıyla sevdalanmasını, âşıktaşlık yapmasını istemezler.” yorumuyla karşılaşır.²⁷ Yani amaç aslında evlilik değil, Gülizar sayesinde İrfan’ın yumuşak karnını bulup ondan yararlanmaktır. Etem’in uyanık gözükten çeşitli halleri ve romanın devamında da yalanlarına rastlanması bu ön yargıyı haklı kılar. Ancak Çingenelerin dışarıdan evliliğe karşı olmalarıyla ilgili doğrulayıcı bir bilgi yoktur. Romanın ilerleyen kısımlarında Çingene kızlarının onunla evlenmeye sıcak bakması da bunu doğrular niteliktedir.

Zaman içinde Hayri’nin kendisini Çingeneler’den soğutma çabaları sonuç vermeyen İrfan, arkadaşıyla yollarını ayırır ve çadır eğlencelerine tek başına devam eder. Bütün bir yazı onlarla geçirir. Sonbahara doğru hoşlanıp beğendiği Nazlı’nın çadırları terk ettiğini öğrenir. Onu bulmak üzere bütün İstanbul’daki çadır Çingeneleri’ni dolaşır. Nazlı’yı bulduğunda onun çadırlara dönmek istemediğini görünce Topçular’daki evinde kendisini ağırlamak ister. Ancak Nazlı buna sıcak bakmaz: “Ha ha! Hiç kabul ederler mi sizin evdeki hanımlar benim gibi bir Çingene parçasını?” Tıpkı Ahmet Mithat’ın Çingene’sinde Ziba ve arkadaşlarının konuşmaları gibi Çingeneler kendilerine olan ön yargıların farkındadır. Bu, artık aşağılık kompleksine dönüşmüş şekilde kendisini gösterir. Nazlı bir eksikliği olmamasına rağmen kendisinden ‘Çingene parçası’ diye bahseder. Bunun yanında çevre baskısı da çekimsiz davranmasına sebeptir: “Deme üyle beyzadem, Çingene’nin adı fenadır. Sonra mahalleli yaparlar birtakım dedikodu, bu sefer de orada kaçır ağzımızın tadı! (...) Hiç işitilmiş mi ki bir Çingene, hem de bizim gibi bir göçebe Çingene karısı kalksın, bir beyzadenin evine misafir olsun.” Bu sözler karşısında İrfan’ın cevabı yine Şems Hikmet’inki gibi ‘Çingene kızın değişmesini sağlayarak onu çevreye kabul ettirmeye’ yönelik olur. Ancak Şems Hikmet’in adeta bir proje olarak yürüttüğü eğitim metoduna nazaran, İrfan’ın yöntemi kurnazca denebilecek basit bir düzeyde kalır: “Canım, sen bize gelirken kıyafetini değiştirirsin, sana güzel bir çarşaf giydiririz; o zaman senin Çingene olduğunu kim anlayacak?”²⁸ İrfan aldığı bu basit önlemlerle Nazlı’yı evde misafir edebilir. Ancak uzun vadede bir evlilik gerçekleştiremeyeceği de ortadadır. İrfan’da tam anlamıyla böyle bir çabaya rastlanmaz. “Nazlı şimdi üç gündür bizim evde misafirdir. Annem henüz onun Çingene olduğunu çakmamış gibi görünüyor...”²⁹ Örneklerden de anlaşılacağı üzere Nazlı’nın halk içinde şehirde yaşaması zordur. Ancak çevreye uyum sağlayabildiği ölçüde bu oyun devam edebilir. Ayrıca çadır hayatına alışmış olan Nazlı için dört duvar arasında yaşamak zor olacak gibidir. Sık sık Çingenelik hayatının güzelliklerinden, bahar ve yaz günleri kırlarda, çayırlarda geçirmiş olduğu başıboş hayatlardan bahsederek sıkıldığını belli eder. Bir süre sonra da misafirliğe son verir.

Sonbaharla birlikte Topçular’daki Çingene çadırları ortadan kalkar. Kışı, Etem ile birlikte takılarak çoğunlukla meyhanelerde geçiren İrfan, buralarda Yenikapılı Reha Bey namında olgun, sözü dinlenen, şehirli bir beyle tanışır. Üçü arasında başlayan arkadaşlık zamanla sadece İrfan ve Reha Bey’in ikili buluşmaları ile sürmeye devam eder. Reha Bey’in yanında şehirli çalgıcı Çingeneler’i tanımaya başlayan İrfan, sık sık bunların yer aldığı

²⁶ Osman Cemal Kaygılı, *Çingeneler*, (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2019), 25.

²⁷ A.g.e., 28

²⁸ A.g.e. 134

²⁹ A.g.e. 135

cümbüşlere, eğlence âlemlerine katılır. Reha Bey, gündüzleri kendisine Çingene kültürünün şehirlerde nasıl yaşandığı, bir Çingene düğününün nasıl olduğu, Çingene kavgalarının nasıl geliştiği ile ilgili bilgiler verirken, geceleri de onu birbirinden güzel hanendelerin olduğu eğlencelere götürür. Buradaki kadınların görüp geçirmişliği, nezaketi ve güzelliği İrfan'ı öyle etkiler ki artık harmanlı Çingeneler'i aramaz olur. Hele katıldıkları düğün cümbüşlerinden birinde görüp tanıdığı Sulukuleli Çakır Emine, İrfan'a Gülizar'ı da, Nazlı'yı da unutturur.³⁰

Kış aylarında tertiplenen eğlencelerden birine harmanlı Çingeneler de davet edilir. Şehirli Çingeneler onlara yukarıdan bakmakta ise de birlikte vakit geçirince birbirlerine alışırlar. Düzenlenen içki âlemlerinde yoğun şekilde alkol tüketen İrfan iki tarafla da içli dışlı olmakla birlikte bundan yavaş yavaş rahatsızlık duymaya başlar: “Artık bizim musiki merakı, Çigan hayat ve havalarından çıkaracağım müzik motifleri filan hep suya düşüyor gibi (...) Adına eğlence denilen ve gerçekte gürültüden, yorgunluktan, israftan başka bir şey olmayan manasızlıklar...”³¹

Aradan uzun zaman geçer. Yaz gelir. İrfan bu kez Emine'yi evlerinde bir hafta misafir eder. Ancak zaten şehirli olan Emine için, Nazlı'da olduğu gibi önlemler almaya gerek duymaz. Annesi de Emine'den son derece hoşlanır. İrfan da bundan memnundur: “Sözü sohbeti yerinde, şen şakrak, kılığı kıyafeti düzgün, eli işe yatkın; adetleri, tabiatları oldukça bize yakın.” Bu yakınlık İrfan'ın Nazlı için düşünmediği evlilik fikrinin zihninde doğmasına vesile olur. Nitekim Emine de onunla bir yuva kurmaya hazır gibidir: “Emine dün bana, şimdiye kadar kendilerinden bizlerle evlenmiş olan birkaç kadın ve kızın isimlerini, sonra bunları kendilerine nikâhlayan beylerin, efendilerin adlarını saydı.”³² Harmanlı Çingeneler için şehirli beylerin evine misafir olmak bile görülmemiş bir şey iken; şehirde yaşayan, görüp geçirmiş bir Çingene, ona kendilerinden beylerle evlenenlerin adlarını sayabilmektedir. Bu esnada Hayri ve diğer arkadaşlarıyla zaten uzun zamandır görüşmeyen İrfan için, Çingenelerle görüşmesinden şikâyet eden annesi ‘toplumun sesi’ vazifesi görür. Ancak o da Çingeneler'in soylarından kaynaklı şikâyetlerde bulunmaz. Daha çok oğlunun katıldığı, israfa sebep olan eğlencelerden şikâyetçidir. Oğlunu içkiye alıştıran Çingeneler'e bu yüzden kızgınlık duyar. Ahmet Mithat'ın Çingene romanında Şems Hikmet'in annesi ve eniştesi gibi Çingeneler'i aşağı görecektir uzun uzadıya konuşmalar içerisine girmediği gibi, bu konuda derinlemesine bilgi sahibi olduğu izlenimi de vermez. O, sadece rahmetli eşinden kalan malları oğlunun israf edip bitirmesine engel olmak niyetindeki yaşlı bir dul kadındır. Nitekim evladının kimle evleneceğine karar verirse, o âlemleri de terk edeceğini düşünerek Emine ile evlenmesine razı olur. Bir zaman İrfan'a son derece yakın olan Nazlı da Emine ile evlenmesinden rahatsızlık duymayacağını söyler: “Hem de uymazdı efendim bizim adetlerimiz sizinkilere(...) Sonra sen kasabalı, (Emine) Çingene de olsa o da kasabalı... Uyar birazıcık ev adetleri onun belki size.”³³ Romanın son kısımlarında bu düşünce herkesin dilinden tekrar tekrar vurgulanır.

Emine ve İrfan'ın evlilikleri önünde tek mani, Feridun adlı yarı külhanbeyi, yarı kibar bir adamdır. Bu adam daha önceleri Reha Bey'le oturdukları bir mecliste İrfan'ın karşısına çıkar. O da Emine'ye göz koymuştur. Günlerden bir gün Beyoğlu'ndaki bir barda İrfan'ı tehdit eder. İrfan, Feridun'a karşı Reha Bey'lerden beklediği desteği göremez. Başlarına bir bela gelmemesi için bir süre Emine ile uzak dursalar da sevgilerine engel olamazlar. Ciddi manada evliliği düşündükleri bir zamanda İrfan'ın gittiği bir birahane karşısına yine Feridun dikilir. Çıkan kavgada bir an kendini kaybeden İrfan, başına vurduğu iskemleyle Feridun'u öldürür ve hapse düşer. On iki yıllık esaretinden sonra çıktığında annesi, Nazlı ve

³⁰ A.g.e. 196

³¹ A.g.e. 232-233

³² A.g.e. 237

³³ A.g.e. 279

Etem ölmüş; Emine bir başkasıyla evlenip yuva kurmuş, üç çocuk sahibi olmuştur. İrfan kısa süre de olsa tanınmayacak halde bitkin ve meczup bir hayat sürer. Sultanahmet taraflarında keman çalarak yaşar. Bir süre sonra da sefalet içinde hayatını kaybeder.

Sonuç

Çingeneler'in tarihi hakkında derinlemesine bilgiler vermesi açısından Ahmet Mithat'ın Çingene eseriyle karşılaştırılabilecek olan Osman Cemal Kaygılı'nın Çingeneler'i evlilik hakkında görece daha ılımlı bir kurguyla ilerlese de mutsuz sonla bitmiştir. İki eserin de geçtiği dönemde toplumda yerleşik algılar vardır. Karakterler bu algıların ötesinde bir davranış içine girerek, görülmemiş bir evlilik yolunda ilerlemeye çalıştıklarında başlarına türlü felaketler gelir. 'Çingeneler ile hemhâl olmak ya kişinin toplumca ayıplanmasına, ya da kötü alışkanlıklar edinmesine yol açar' algısı, iki romanın da verdiği mesaj olmuştur. Ahmet Mithat Efendi, Çingeneler'in yakından tanınmasıyla bu kalıpların kırılabileceği öngörüsünü romanının sonuna yerleştirirken; gerçek hayatta Çingeneler'i yakından tanımış olan Kaygılı, romanın kurgusuna bunu dahil edememiştir.

Kaynaklar:

Abasıyanık, S. F. Balıkcının Ölümü, Yaşasın Edebiyat. Bütün Eserleri 9. 11.bs. Bilgi Yayınevi. İstanbul: 1999.

Ahmet Mithat Efendi. "Çingene." Letaif-i Rivayat. Haz. Fazıl Gökçek ve Sabahattin Çağın. Çağrı Yayınları. İstanbul: 2017.

Aksal, C. K. Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman-II. 2.bs. İnkılap Kitabevi. İstanbul: 2009.

Alangu, T., Haz., Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman Antolojisi 1919-1930. İstanbul Matbaası. İstanbul: 1968.

Alangu, T., Haz., *Dünyadan ve Bizden Çingene Hikayeleri*.1.bs. Nil Yayınevi. İstanbul: 1972.

Ali, S. "Arap Hayri." Kağrı Ses Esirler. 21.bs. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: 2019.

Ali, S. "Değirmen." Değirmen. 17. bs. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: 2014.

Enis, S. "Çingeneler." Çev. Sinan Şanlıer. MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt II, Sayı:18. (2018): 398-401.

Karay, R. H. "Yılda Bir." Memleket Hikayeleri. Özel Bs. İnkılap Kitabevi. İstanbul: 2009.

Kaygılı, O. C. Çingeneler. 1.bs. Can Sanat Yayınları. İstanbul: 2019.

Mangır, M. "Osman Cemal Kaygılı-Hayati, Edebi Kişiliği ve Eserleri." Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 6/4 Fall. (2011): 755-768.

Yumul, A. "Çingene'den Hanım Yaratmak." MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt II, Sayı: 18 (2018): 236-248.